

La memòria oblidada. Les víctimes de la repressió franquista a Granollers i el Vallès Oriental (1939-1945)

Eduard Navarro i Doménech (historiador)

51

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
19 (2015), 51-72

Resum: Quan fa 75 anys de la fi de la Guerra Civil i de l'inici del franquisme, encara no es coneixen prou els fets que en aquell moment van marcar tant el nostre país: juntament amb l'exili, la repressió suposà una pèrdua irreversible, els efectes de la qual encara es deixen sentir. Aquesta ponència presenta les recerques fetes per l'autor durant els darrers dotze anys sobre la repressió franquista a Granollers i el Vallès Oriental, a partir de fonts militars, judicials, administratives, periodístiques i orals, que permeten resseguir amb detall tot el procés. S'hi fa una anàlisi detallada de la repressió exercida contra la població granollerina, sobre els mestres de la comarca i sobre els alcaldes del període republicà, per tal de mostrar com el franquisme i els seus col·laboradors centraren el seu esforç a liquidar l'experiència republicana en l'àmbit polític, cultural i educatiu especialment, i la duresa d'aquest procés sobre les víctimes.

Paraules clau: franquisme, repressió, Granollers, Vallès Oriental.

Abstract: 75 years after the end of the Spanish Civil War and the beginning of the Franco regime, we still do not really know the facts that scarred our country so much at that time: the repression, together with exiles, marked an irreversible loss, the effects of which can still be felt. This study presents the research carried out by the author over the last twelve years into Franco's repression in Granollers and the Vallès Oriental region using military, judicial, administrative, journalistic and oral sources, which allow the process to be followed in detail. The repression of the population of Granollers, of the teachers and also the mayors of the Vallès Oriental region in the Republican period is analysed in detail, to show how Franco and his collaborators focused their efforts on wiping out the republican experience particularly in politics, culture and education, and the harshness of this process on its victims.

Key words: Francoism, repression, Granollers, Vallès Oriental.

Data de recepció: novembre 2014; versió definitiva: març 2015.

1. Introducció

Aquesta ponència es basa en els estudis iniciats amb la Borsa d'Estudis Joan Camps atorgada l'any 2003 per l'Associació Cultural de Granollers sobre la repressió a Granollers i al Vallès Oriental, i especialment contra els mestres i els alcaldes republicans. La compilació dels treballs donà com a resultat el llibre *Estudis sobre el franquisme i la repressió a Granollers i el Vallès Oriental*, publicat l'any 2014 per ajudar a fer memòria d'aquesta repressió.¹

52

La ponència es va presentar públicament l'any 2014, quan es commemora-ven 75 anys de la fi de la Guerra Civil i de l'inici del franquisme, i porta per títol «la memòria oblidada», perquè aquest aniversari s'ha recordat passant-hi de puntetes, mentre que el govern actual de Catalunya s'ha centrat en altres commemoracions tricenàries i centenàries, amb una clara voluntat política de no recordar els grans avenços en temes socials i econòmics del període 1931-1939.

El tema d'aquesta ponència és certament incòmode, atès que recorda que després de la Guerra Civil alguns granollerins van participar en un procés d'extermini del que quedava del Granollers republicà i revolucionari o del que poguéu recordar-lo. Es dirimia un conflicte que venia de lluny, de les lluites de liberals contra carlins, del Granollers obrer enfront del conservador. Avui és encara ara un tema punyent, del qual els familiars i amics de les víctimes de la repressió franquista volen que se'n parli, i més quan a la nostra ciutat encara ara s'honora els vencedors de la Guerra Civil: la plaça que porta el nom de Manel Montañá n'és un exemple.²

Comencem explicant a què ens referim quan parlem de repressió. Podem dir que és el procés de persecució violenta contra unes persones que a través de les seves idees i actuacions defensaren un canvi profund de la societat en l'etapa republicana i en la revolucionària. Concretant més, i seguint Àngel Garcia i Fontanet,³ l'entenc com un procés molt ampli que comportava actuacions molt diferents: «la mort, la presó, l'exili (interior i exterior), la discriminació social, política, religiosa, econòmica, ideològica, la fam, la por, la depuració administrativa, els genocidis culturals, etc., en van ser les manifestacions més importants [...]».

¹ Les publicacions en llibres i revistes que he portat a terme sobre aquesta temàtica estan disponibles al següent enllaç: <http://sibhilla.uab.cat/cgi-bin/wxis.exe/iah/scripts/?IsisScript=iah.xis&lang=ca&base=fons&nextAction=lnk&exprSearch=NAVARRO%20I%20DOMENECH,%20EDUARD&indexSearch=AU>. Aquesta ponència vol ser un resum de tot aquest treball i del llibre publicat el 2014, i ha estat corregida i enriquida per Jordi Planas i l'amic Joan Garriga, als quals agraeixo els seus suggeriments.

² <http://www.naciodigital.cat/noticia/23613/icv/vol/fer/fora/nom/militar/franquista/placa/granollers>.

³ Àngel Garcia i Fontanet, (2000): «Un aspecte de la repressió franquista de la postguerra: la Ley de Responsabilidades Políticas», a M. Risques, F. Vilanova, R. Vinyes, (ed.) *Les ruptures de l'any 1939*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 152.

Tot això va ser molt més important a la Catalunya definitivament ocupada per les tropes franquistes entre 1939 i 1944, quan l'esperit de venjança era molt més palès, i el règim s'identificava amb el feixisme italià i el nazisme alemany. Si analitzem el Granollers ocupat a finals de gener del 1939 veurem exemples d'aquesta assimilació feixista del franquisme. Els podem analitzar a partir de la bibliografia existent, i especialment a partir dels treballs de Joan Garriga,⁴ que caracteritzen el govern granollerí del primer franquisme tenint en compte que:

a) L'autoritat de l'exèrcit va ser indiscutible: va designar les primeres autoritats, les quals hagueren d'acceptar l'elecció. També beneeix els nomenaments a Falange, on destaca el de la delegació d'informació de Falange, dirigida aquells anys per Antoni Montañà, Francesc Miralles i Juan Vendoiro, el qual arribà a ser contractat per l'Ajuntament i fou l'executor que posà en cerca i captura tots aquells que haguessin tingut algun paper destacat en el període republicà. També fou important el nucli que controlà el setmanari falangista *Vallés* (*Estilo* a l'inici).

b) El poder militar no era present únicament amb la seva presència física, i per aquesta raó el dipòsit municipal quedà reple de detinguts per causa de qüestions lligades directament amb les responsabilitats polítiques del conflicte. El 3 de juliol de 1940 hi havia dues-centes persones, entre homes i dones, que es trobaven en molt males condicions atès el reduït espai del dipòsit.

c) L'ajusticiament de diversos granollerins demostrà la rapidesa procedimental de l'enjudiciament militar i la seva atipicitat. En efecte, entre el 20 de febrer de 1939 i el 16 d'octubre de 1942 van morir afusellats al Camp de la Bóta un total de 22 granollerins.

d) L'anella del control repressiu militar també incloïa la Policia Municipal i Falange. La primera, adscrita jeràrquicament a l'alcaldia i en funcions més subsidiàries que la Guàrdia Civil, també contribuï a la repressió de les activitats en contra del franquisme. Alguns informes mostren falta de coincidència amb els de la Guàrdia Civil. També s'ha localitzat unes fitxes de control de 252 persones que eren fiscalitzades per la policia local i que correspondrien a les persones que s'havien significat més en la defensa d'idees esquerranes o nacionalistes. A part, hem de tenir en compte que hi havia altres formes repressives i de control.⁵

⁴ Estan recollits en els seus dos llibres més importants: Joan Garriga i Andreu (2003): *Granollers, caciquisme i fractura democràtica (1848-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003; Joan Garriga i Andreu (2004): *Franquisme i poder polític a Granollers (1939-1975)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

⁵ El món associatiu era molt ric abans de 1936. No es podia eliminar totes les associacions si es volia donar una sensació de normalitat i per tant no se suprimiran totes, però sí un munt. Aquesta tasca, a Granollers, s'inicia amb la Unió Liberal, entitat que fou abolida i de la qual la Falange s'apropià del local. A més, a Granollers, com arreu, les noves entitats amb un paper caritatiu i catòlic prengueren un paper molt destacat. Així, el 17 de maig de 1939, l'Ajuntament rebia una comunicació d'Auxili Social, dependent de Falange, on es comunicava que s'havia instal·lat en el que abans era el local de l'Orfeó Granollers.

De manera important i especial cal destacar el paper de FET i JONS. Destaquen la Delegació d'Informació i Investigació, des d'on diversos militants falangistes emprengueren la seva revenja contra els representants del Granollers republicà, i el Consejo Local del Movimiento, on els falangistes més destacats exercitaren el poder polític a la ciutat amb els moviments per als nomenaments i cessaments d'alcaldes i la feina que feren des del govern municipal en el període 1939-1975. Un dels més evidents va ser la destitució de l'alcalde Francesc Sagalés el 1947 per la manca de concordança de la política municipal amb els desitjos de la Falange, dirigida pels sectors més durs del Movimiento Nacional.⁶ Fou aquest el context de la repressió franquista a la ciutat de Granollers.

En un primer apartat d'aquesta ponència he volgut exposar les fonts que he utilitzat per aquest treball. A continuació he volgut analitzar quantitativament i qualitativament la repressió franquista en l'àmbit granollerí i vallesà, i en el següent apartat he fet el mateix pel cas de les persones sotmeses a judici. En dos darrers apartats, he analitzat la repressió contra dos dels sectors més importants del règim republicà a la comarca: els alcaldes i els mestres. Era una forma d'introduir l'estudi comparatiu de casos locals i, per altra banda, de reafirmar la importància que per al franquisme va tenir la repressió com a eina de *neteja* de les estructures del règim republicà, per al qual mestres i alcaldes eren elements fonamentals dels canvis sociopolítics que volia introduir. Finalment, a la conclusió he volgut fer una reflexió final, tot ressaltant els aspectes més significatius de les recerques fetes.

2. Les fonts documentals

Per estudiar tot el procés de repressió i el context de l'època m'he basat en diverses fonts. En primer lloc, la documentació dipositada a l'Arxiu Històric Municipal de Granollers (AMGr), una informació que, tot i les dificultats degudes a la mala conservació, a l'inici de la recerca, és valuosíssima per la diversitat i la quantitat. Així, he disposat de fitxers i caixes amb avals referents a les persones que els van sol·licitar entre 1939 i 1942, i que són més de 2.300; de les actes i la correspondència municipal del període 1939-1944; dels fitxers de la guàrdia urbana, amb més de 200 persones que calia vigilar més estretament; de la informació sobre la depuració del personal, i, finalment, dels llibres de registre de la presó municipal, que actuà com a dipòsit comarcal després de la guerra. Malgrat que aquests llibres no ens donen les dades de tot el període, ens indiquen les dates d'entrada i sortida dels presos, el lloc cap a on els porten, les autoritats que hi intervenen i dades bàsiques dels empresonats.

⁶ Aquests sectors disposaven d'un mitjà setmanal de difusió del seu ideari, *Vallés*, i va ser des d'aquí que en molts casos es dirimiren les qüestions locals més importants. En teniu la informació bàsica a http://ca.wikipedia.org/wiki/La_Revista_del_Val%l%C3%A8s.

En segon lloc, he pogut consultar els judicis militars fets a granollerins durant aquells anys i que es troben a l'arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercero del Govern Militar de Barcelona, en el qual hem trobat una documentació que tot i estar encara en procés de tractament, ha estat posada a l'abast dels investigadors. Cal dir, però, que aquesta documentació inicialment només podia ser consultada si es coneixia el nom de la persona encausada, ja que no havia estat classificada; posteriorment, a partir de l'any 2008, ja es va poder consultar els encausats a partir del lloc de naixement o de l'actuació. Per tant, el 2008 vam poder accedir per primer cop al conjunt d'encausats granollerins, mentre que anteriorment els noms de les persones que havien estat jutjades i de les quals demanàvem dades eren els que havíem obtingut a les fonts municipals.

El cos del treball va partir d'aquesta documentació, que no havia estat investigada de manera sistemàtica fins aleshores. Posteriorment, vaig poder ampliar els arxius visitats per obtenir dades que em permetessin fer el seguiment de la repressió de sectors concrets. A l'Archivo General Militar de Guadalajara vaig poder obtenir més dades dels granollerins que van ser castigats a batallons disciplinaris i de penats, i vaig poder confirmar dades obtingudes a les fonts municipals.

Posteriorment, vaig obtenir dades de la repressió específica contra els mestres. En aquest cas, els expedients estaven molt ben organitzats, per les localitats de cada província on els mestres exercien al final de la guerra, a l'Archivo General de la Administración d'Alcalá d'Henares. Aquest arxiu estava molt ben organitzat i malgrat que no es permetia fotografiar els documents, va ser de fàcil accés i em va permetre ordenar tota la informació generada de forma obligatòria per tots aquells mestres que es volguessin reincorporar a la seva feina.

En quart lloc, la informació oral i bibliogràfica sobre l'etapa 1939-1945. Cal dir que tot i que era un tema difícil de tractar amb les persones afectades, vaig poder entrevistar familiars i víctimes, algunes de les quals em van facilitar nova documentació.⁷

3. La repressió en dades

3.1. Qui foren els represaliats?

Unes 3.000 persones de la ciutat van generar documents repressius o de control al Granollers de la primera postguerra. En una població de poc més

⁷ Com el Memorial de Ramon Estany i Mas, redactat pel seu fill Salvador Estany. Mecanografiat, 26 pàgines.

de 14.000 habitants això ens indica un gran control de la població per part de les noves autoritats, que en els escrits localitzats evidencien una gran desconfiança cap a Granollers, ciutat on, segons el seu parer, encara es mantenia l'esperit republicà i catalanista.

Aquest control no vol dir que tota aquesta gent fos represaliada. La majoria de persones de qui tinc dades demanaren avals obligatoris per reintegrar-se a la vida civil i professional, per poder viatjar o per altres qüestions. Per tant, considero en la llista de persones perseguïdes les que he localitzat que van ser empresonades, investigades exhaustivament, fixades, jutjades, condemnades, multades o represaliades d'altra manera, i això m'ha facilitat una llista de més de 900 persones que patiren alguna d'aquestes formes repressives (6 % de la població). Aquesta llista s'incrementarà en el futur i ens donarà unes dades superiors al miler de persones perseguïdes, unes dades molt altes si les comparem amb les d'altres indrets.

De les persones represaliades, destaquen les que compliren presó, que en són més d'un terç. La immensa majoria hi van estar a partir d'un judici militar i van complir penes no superiors a cinc anys, tot i les llargues condemnes que se'ls imposaren. Això fou degut a la saturació de les presons i a la necessitat del règim de suavitzar-se a partir de la victòria aliada, ja clara el 1943. També destaquen els investigats, la qual cosa és poc indicativa ja que en molts casos coneixem els informes que es van fer, però no com acabà el procediment. Finalment, destaquen les dades dels granollerins que estigueren als camps de concentració, als batallons de treballadors, vinguts de França o fixats. Aquests granollerins patiren situacions molt diverses, que necessitarien un estudi propi,⁸ però no hi ha cap mena de dubte de la seva condició de represaliats.

Pel lloc de procedència, a Granollers la repressió va afectar proporcionalment més la població immigrada: els nascuts a fora de Catalunya, que representaven el 15 % de la població granollerina, van constituir el 31 % dels represaliats, mentre que els nascuts a Granollers, que l'any 1936 eren el 46 % de la població, van ser el 28 % dels represaliats.⁹ Entre la població immigrada que fou represaliada destaquen els procedents d'Almeria, amb un total de 55 casos (12 % del total de represaliats).¹⁰ Tot i que la majoria de dirigents d'esqueres eren granollerins, la població immigrada era població

⁸ Un dels testimonis recollits, el de Joan Pi i Cabanes, ens dona pistes d'aquesta diversitat. Marxà a França i des d'allà, quan s'acostaven els nazis, optà per tornar a l'Estat espanyol per Irun. Des d'allà estigué en un camp de concentració, en dos batallons (on visqué condicions de vida molt diferents), tornà a Granollers sis mesos i després hagué de repetir el servei militar durant tres anys.

⁹ Josep Homs (1988): «Apunts sobre la immigració a Granollers abans de la Guerra Civil», *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Museu de Granollers i Centre d'Estudis de l'Associació Cultural de Granollers, 1988.

¹⁰ Es tracta de població procedent de localitats com ara Lúcar, Somontín i, especialment, Tíjola, d'on provenien 23 dels represaliats.

molt jove i, per tant, que fou més activa i implicada políticament en el període revolucionari. De fet, la immensa majoria dels represaliats (82 %) eren persones nascudes entre 1892 i 1920, és a dir menors de 45 anys.

Pel que fa a la professió dels represaliats, dispo de dades de 473 persones. Aquestes dades ens indiquen la diversitat de sectors afectats per la repressió, però destaquen, per aquest ordre, els treballadors del tèxtil, dels serveis, del comerç, els jornalers (part dels quals també devien treballar en el sector tèxtil), els ferroviaris i els pagesos. Per sectors, el més afectat fou el secundari (67 %), lleugerament superior a la seva presència a Granollers el 1936 (59,4 % de la població activa), seguit del terciari (25 %), sector que ocupava el 27,8 % de la població activa, i finalment el primari (8%), que a Granollers ocupava el 13 % de la població activa.

3.2. Qui foren els repressors?

Com ja he comentat, hi va haver granollerins que tingueren un paper molt actiu en la repressió fins al punt de codirigir-la amb els instructors militars i els guàrdies civils que es dedicaven a obrir els processos. També en el cas de Granollers, cal recordar que malgrat l'impuls de les noves autoritats, van ser sectors dretans que havien estat perseguits en el període 1936-1939 els que dirigiren i orquestraren la repressió. L'objectiu era clar: fer taula rasa i fer oblidar a la població l'etapa anterior, castigant els qui s'hi havien significat. Entre els repressors, sobretot eren membres de Falange els qui, havent denunciat els fets, eren cridats per iniciar les imputacions contra els sospitosos. En alguns casos, també les iniciaran familiars de persones perseguides en el període 1936-1939, però aquests no tindran un paper tan actiu com els falangistes recalcitrants, els quals detenien a qui volien i el tancaven al dipòsit municipal actuant com a policia paral·lela.

En diverses ocasions, el comandant es va encarregar de recordar que ell era l'autoritat màxima a la ciutat. Així, en carta dirigida a l'alcalde el 20 de juny de 1939 deia: «Hasta mi autoridad han llegado quejas sobre la poca o nula actividad desarrollada por algunos gestores. El servicio en su concepto de tal, ni se pide ni se rehusa, debiendo llegar a los máximos sacrificios para su buen desempeño. [...] la poca actividad en el desempeño de un cargo puede interpretarse como desidia o deserción del puesto en que ha correspondido luchar por España en los trabajos de la paz. [...] Espero que vigile y emmiende estas deficiencias para lograr una rápida normalización.»¹¹

¹¹ AMGr. Correspondencia 1939: «Carta del Comandante militar al alcalde de Granollers».

Ja des de l'inici de la guerra (el ban de guerra del 28 de juliol de 1936 de les autoritats rebels estarà vigent fins al 1948) s'atribuirà a la justícia militar el coneixement dels *delictes* d'oposició als colpistes. La postguerra es caracteritzà pel moment idoni per denunciar els republicans, ja fos per motivacions polítiques, religioses, socials o simplement personals, tot això gestionat des dels nous ajuntaments i Falange, i vetllat per les autoritats militars.

De falangistes que participaren en les delacions, en destaco sobretot cinc per la seva constant presència en els processos: Antoni Montañá Guasch, Francesc Miralles Bassa, Pau Riera Munells, Casimir Vila i Juan Vendoiro. Els dos primers eren botiguers de la plaça Porxada i, per tant, de famílies ben conegudes de Granollers, que havien estat perseguides durant el període revolucionari (els germans d'Antoni Montañá havien mort enfrontant-se amb les forces republicanes), i es venjaren des de la Delegació d'informació i investigació de la Falange local amb una violenta repressió contra els vençuts. Casimir Vila i Juan Vendoiro foren els veritables executors dels processos repressius, investigant, escorcollant i atemorint la població granollerina, ja fos com a vigilants municipals o com a falangistes. A les entrevistes fetes fa més de deu anys, apareixien diverses vegades les actuacions maldrestes i indiscriminades d'aquests dos policies. Aquestes actuacions també apareixen en alguns dels informes fets en els primers anys quaranta pel mateix governador militar. He trobat poques dades d'altres falangistes, i això referma la idea que un petit nucli de falangistes de primera hora foren els qui s'encarregaren d'aquesta tasca i que la majoria dels nous restà al marge de la tasca repressiva.

4. Els judicis militars

4.1. El desenvolupament dels processos judicials

He analitzat en profunditat quasi tres-cents judicis militars contra granollersins i granollerines entre 1939 i 1944, i n'he pogut extreure moltíssima informació, tant pel que fa a les persones jutjades i a les causes que se'ls imputa, com pel que fa a les persones que van participar en els processos.

La repressió sobre persones que pensaven que no tenien causes que els suposessin un judici militar s'ha d'entendre com un procés inesperat per als reprimits. La majoria de casos van lligats a la revenja de bona part de la gent d'ordre, a l'odi personal o a l'interès de les autoritats militars per donar exemple. Per fer tota aquesta feina, es crearen dos jutjats militars que durant els primers anys de franquisme, conjuntament amb la Delegació d'Informació de Falange i la Guàrdia Civil, s'encarregaren d'aplicar la nova justícia franquista de manera que no quedés cap rastre de l'etapa republicana.

Ja des de novembre de 1936 el règim franquista va establir que a les ciutats ocupades es creaven consells de guerra que jutjarien en els sumaríssims d'urgència tot allò que es pogués catalogar com a «rebel·lió».¹² En aquests processos, normalment el jutge limitava la instrucció a les declaracions de testimonis i a les aportacions d'informes de la policia, ajuntaments i caps del Movimiento; feia un resum dels càrrecs i ho elevava directament al tribunal, tot assenyalant la data del judici. En aquell interval es donava vista al fiscal i al defensor que es designava, que no feien qualificació escrita. Es feia el judici, en el qual difícilment es podien practicar més proves, i es dictava seguidament la sentència. Un cop dictada, es passava a l'auditor i després era declarada ferma per l'autoritat militar de l'exèrcit d'ocupació.

Aquest procediment reduïa al mínim les possibilitats de defensar-se; els defensors (militars) no tenien temps de consultar amb garanties el sumari, i en la majoria de casos no podien parlar amb el defensat. Era comú en els primers anys de la postguerra, quan es va fer el nombre més alt de consells de guerra, que en un mateix acte de judici es jutgessin de deu a vint persones, en un judici que no durava més enllà d'una hora. En el cas dels granollerins així va succeir, i la consulta dels seus judicis ens mostra barrejades causes d'altres persones provinents de la província de Barcelona. Un cop fet el judici, la sentència era dictada i passada al capità general, que després de l'informe de l'auditor l'aprovava i la passava al cap d'Estat, per tal que fos commutada o confirmada amb l'«enterado».

En els consells de guerra sumaríssims ordinaris o d'urgència es van jutjar milers de persones basant-se en vagues denúncies que contenien simples insinuacions que no es basaven en cap mena de prova concloent sinó en uns informes de les autoritats i d'algun testimoni que no passaven de meres conjectures. En molts casos, en el judici no s'arribava a practicar cap mena de prova, cosa essencial en un procediment penal. Les sentències es feien, la majoria de vegades, seguint una plantilla model que no fonamentava les condemnes en cap mena de prova concreta.

Aquesta situació seguí en la pràctica durant els primers anys quaranta, i ens fa veure com es va fer a mida un procediment aparentment judicial que permetia resoldre, amb rapidesa i sense cap mena de mínima garantia, el processament de milers de persones per motius polítics, i a més fer-ho aplicant procediments diversos segons la conveniència del règim.

Les dades de Granollers ens mostren vora tres-cents judicis en una ciutat de 14.000 habitants el 1940. És a dir, va ser jutjada més d'un 2,1 % de la població granollerina. Aquestes són dades una mica superiors a les de la

¹² Resumim aquí les aportacions de Josep Cruanyes i Tor al catàleg de l'exposició «Sumaríssim 1939-1945».

comarca de l'Alt Penedès, o les del conjunt de la província de Tarragona (1,5 % de la població).¹³

Era més que un acte jurisdiccional de justícia, era un sistema per dur a terme un acte de venjança d'estat i imposar el terror i una persecució massiva dels seus enemics i per tant els ajuntaments eren els responsables de mantenir el sistema repressiu. En aquest sentit, el 14 de desembre de 1939 es rebia una carta del comandant militar comunicant que s'havia decidit que els municipis assumissin les despeses del jutge militar i el 26 de setembre de 1940 l'interventor signava una despesa de jutjat militar pendent de facturar que havia d'afrontar l'Ajuntament i que era de 508 pessetes;¹⁴ dos anys més tard, segons document de l'1 de novembre de 1942, s'informava que sis soldats treballaven al jutjat militar, i eren pagats per alcaldia.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
19 (2015), 51-72

4.2. Anàlisi dels judicis: persones i grups afectats

En el cas de Granollers els judicis van ser com a mínim contra aquests sectors: dirigents destacats del període revolucionari, gent d'ordre, artistes i gent de cultura, treballadors implicats en col·lectivitacions i resistents.

4.2.1. Judicis a dirigents destacats del període revolucionari i afusellats Quant a les persones més significades del període de la Guerra Civil com a dirigents del comitè revolucionari, en quedaren poques a la ciutat. Alguns d'aquests dirigents foren afusellats i en parlarem posteriorment, mentre que els altres eren gent que no pogueren escapar però que, no tenint delictes de sang, no esperaven el que els cauria al damunt.

He afegit a la llista que coneixem gràcies al treball de Josep M. Solé i Sabaté,¹⁵ quatre persones més, una de les quals, Joan Manel Escrig, era de les Franqueses, però actuà en el comitè de Granollers. Els altres afusellats que no havien estat registrats per Josep M. Solé són Miquel Sarabia Robles, Josep Ribas Mayoral i Domingo Requena Castillo. El total és de 22 afusellats. Cal destacar que bona part eren persones que havien dirigit el comitè revolucionari i les lluites obreres de feia temps, amb posicions anarquistes i nascudes a la comarca. Fa uns anys vaig fer una ressenya dels judicis a aquests dirigents.¹⁶

¹³ Dades extretes de Ramon Arnabat i Mata (2013): «La primera repressió franquista a Catalunya (1938-1948). Balanç i nous reptes historiogràfics», *Villena. Trobada Internacional d'Investigadors del Franquisme*, Barcelona.

¹⁴ AMGr. Correspondència 1939; Actes 1940; Correspondència 1942.

¹⁵ Josep M. Solé i Sabaté (1985): *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Barcelona, Edicions 62.

¹⁶ Eduard Navarro: «La repressió del primer franquisme a Granollers (1939-1944)». Aquest treball va ser publicat en una versió resumida sota el títol «La repressió a Granollers durant el primer franquisme (1939-1944)», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2005*, Associació Cultural de Granollers, 2006, pàg. 61-90, i pot consultar-se íntegrament a <http://www.xtec.net/~enavar22/projecterepressio.html>.

Tots són acusats de ser dirigents del comitè i culpables del que passà durant la guerra a la ciutat, d'utilitzar el cotxe fantasma amb què es portava els detinguts cap a la mort els primers mesos de la guerra, dels assassinats i de ser elements destacats de la CNT. En el cas de Joan Agón Malaret, la seva pròpia dona l'acusà de matar 200 persones. Semblant és el cas de Josep Sardá i Parets, que segons Félix Baró donà el tret de gràcia al general Gay i a Ramon Montañá. Cal destacar que Genís Mayordomo, un dels líders més importants del cenetisme granollerí, només va ser condemnat a sis anys de presó, tot i ser tinent coronel de la 26a Divisió, i que no els va complir, perquè havia salvat diversos prohoms granollerins de ser morts en els primers moments de violència indiscriminada.

4.2.2. Judicis contra «gent d'ordre» Quan parlo de «gent d'ordre», em refereixo a persones que ocupaven un lloc important en la jerarquia social i política de la ciutat. Entre aquests sectors, destaquen les diligències prèvies a judici militar, com en el cas de Ramon Sobrevia i Ramon Barbany, regidor i primer tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Granollers, que suposà el processament dels dirigents d'Acció Catalana que havien governat la ciutat abans de la guerra i que és amb molta probabilitat un intent de mostrar a elements d'ordre tradicionals qui manava realment a la ciutat.¹⁷

Un altre cas és el de Rafael Prades. En les diligències declararen Francesc Sagalés, Artur Gasset i Lluís Serra (anterior i futur alcalde els dos primers) o Rossend Puig Garriga, propietari del garatge Auto Granollers, que va ser inculpat, acusat el gener del 1940 de subornar tres soldats per 150 pessetes per tal que li portessin el xassís d'un camió abandonat al taller i poder-lo restaurar. El 1944 fou condemnat a quatre mesos d'arrest, però el 1945 es repetí el judici i fou absolt. En un altre cas s'obrí sumariíssim contra Jerónimo Aranda per haver acceptat suborns com a cap de la presó.

4.2.3. Judicis contra persones vinculades al món cultural i artístic

No he localitzat persones provinents del món de l'art i la cultura que poguessin ser acusades d'altres delictes que no fossin els d'opinió. És, per tant, sorprenent que aquest fos un dels sectors on més incidència va tenir la repressió. Segurament això es pot explicar perquè aquesta persecució era més exemplificadora i perquè es pretenia també fer taula rasa en el món cultural granollerí i català.¹⁸

¹⁷ Ramon Sobrevia va ser denunciat per Ricardo Tejero i Antonio Bosch, agents auxiliars del servei d'informació de Jefatura de Barcelona. El segon, instal·lat a l'Hotel Europa, l'acusa a ell i a Ramon Barbany de ser d'esquerres i actuar sempre per interessos. Es discutiren al Casino el 16 de juny de 1939 i això generà l'inici del procés judicial militar i la nota dirigida al jutge pel primer tinent d'alcalde, Ramon Barbany. Tot aquest procés el podeu seguir en el meu llibre *La repressió franquista (op. cit)*. Granollers, Editorial Alpina, 2014, pàg. 50-51.

¹⁸ El text de Josep Benet d'acceptació del doctorat honoris causa a la Universitat Rovira i Virgili mostra els objectius franquistes: http://www.urv.cat/media/upload/arxius/honoris/benet/discurs_benet.pdf. També hi ha un breu article del mateix Benet explicant la repressió franquista contra la cultura catalana: <https://www.omnium.cat/docroot/omnium/imgs/images/9280.pdf>.

Els casos més destacats són els de Vicenç Albarranch, Ermengol Vinaixa, Toni Vidal, Alfred Canal o Josep Garrell i Alsina. Toni Vidal fou acusat de fer poemes contra el feixisme, i el juliol de 1939 Antoni Montañà el denuncià des de Falange, dient que estava a Barcelona sense haver estat imputat. El 1940 sortí de la presó, però el 1942 tornà a ser imputat, acusat de ser amic dels líders del comitè, publicar caricatures, portar pistola...¹⁹

El doctor Canal fou acusat de ser maçó, la qual cosa comportà un sumari d'urgència, el 3612. S'hi feu constar que va ser secretari del Casino entre 1913 i 1921, col·laborador i redactor d'algunes publicacions periodístiques, algunes republicanosocialistes (subratllat a l'expedient), de 1914 a 1918, i fundador de *La Gralla* (també subratllat), que dirigí fins al 1923. Quant a la tasca professional, destacaven els seus serveis mèdics sense tenir en compte les amenaces dels revolucionaris. La pena inicial va ser de cadena perpètua, però fou deixat en llibertat per malaltia, i morí posteriorment.²⁰

També Vicenç Albarranch, pintor, va ser represaliat. Tancat a Alacant, i molt malalt de tuberculosi, va demanar que el deixessin lliure. En l'informe de la policia de Granollers, es diu que en ser detingut a Elx i davant Juan Vendorio Pérez i Casimiro Vila Tuset, se li trobà la Custodia i Veracruz de la parròquia de la ciutat, ja que havia ajudat a la requisita d'objectes d'art religiosos. Morí de tuberculosi el 16 d'agost de 1940 a l'Hospital d'Alacant. Josep Maria Riera manifestà que actuà més per vanitat que per afany de lucre i que tingué una actitud «quijotesca».

El darrer artista jutjat va ser Ermengol Vinaixa, de 53 anys, dibuixant, que treballà a la revista de la CNT del Vallès Oriental, *Orientaciones Nuevas*. Fou internat al camp de concentració de Pamplona després de tornar de França, després passà a la presó de Granollers el gener de 1940 i el 13 de juny de 1941 a la presó Model de Barcelona. Va ser condemnat a vuit anys per les caricatures que havia fet on ridiculitzava personatges com Hitler o Franco.²¹

4.2.4. Judicis contra resistents Les formes de resistència enfront de la dictadura són difícils de percebre si no és per la mateixa informació oficial o bé pels testimonis orals. Els judicis permeten observar-ne algunes, la majoria formes de resistència individual.

Jaime Arenas era investigat el 1942 després de trobar-li un bloc d'autoritzacions militars per viatjar en ferrocarril que podria permetre-li fer salconduits falsos. José Lorente Perelló duia a l'esquena la instrucció d'un judici militar

¹⁹ No coneixem la sentència però disposem de <http://recordvidal.blogspot.com.es/>, on el record familiar és recollit.

²⁰ Sobre el doctor Canal i la seva contribució a Granollers i al país, esperem la publicació de la recerca biogràfica que n'ha fet Joan Garriga i Andreu.

²¹ Tenim una breu biografia del pintor a http://www.grafopata.com/dibujantes_fitxa.asp?IDbook=70.

per haver-se escapat del dipòsit municipal el juliol de 1940. Rosa Trullén Urfí, tot i no tenir un judici militar, va ser detinguda per no saludar l'himne nacional ni la bandera i passà quasi tres mesos a presó, fins al 24 de gener de 1940.

Un cas excepcional és el de Jacint Barnet Argemí, perseguit per expressar opinions: un article a *Orientaciones Nuevas* és la base de l'expedient obert contra ell i que acabà en judici militar, amb sentència de pena de mort, commutada a 30 anys, i que s'inicià en ser detingut a Figueres després d'haver passat la frontera amb un salconduit fals. També el de Pere Ballescà, que era per protestar: el denuncià Rosa Genescà Rovira, treballadora a la perruqueria de Rosa Ballescà, que digué que en tocar l'himne nacional manifestà «que se cagaba en la puta madre que había parido a Franco» i que quan havia de saludar s'anava dintre la perruqueria per evitar-ho. Va ser condemnat a sis anys. Un cas semblant va ser el de Joan Saumell, condemnat a sis anys de presó per dir: «Esta gente cuando se cansará de matar gente en la cárcel».

També cal tenir en compte que, segons testimonis orals, alguns declarants dels judicis militars reberen amenaces de mort que feren que canviessin la seva declaració per no perjudicar els represaliats; o que alguns empresonats malalts es pogueren salvar en aconseguir penicil·lina d'una xarxa comandada per Mayordomo, un dels líders cenetistes, refugiat i d'incògnit a Barcelona, que aconseguia productes d'aquest tipus. Tot i la guerra i la forta pressió feixista, els grups d'esquerra encara mantenien una certa presència organitzada a la ciutat.

4.2.5. La repressió contra les dones Les dones van patir, per part del nou règim, un control encara més fort que la resta de la població, perquè calia esborrar les seves conquestes i refermar el paper de la família i del marit en el seu si. A Granollers, també s'observa la imposició d'aquest nou paper a les dones. La majoria de les que van ser jutjades militarment, foren acusades de ser instigadores de les denúncies contra gent de dretes, de ser xerraires o lladres. Dionisia Arnal fou acusada de denunciar que Lluís Vallès Colón es traslladava a Barcelona, fet que provocà que fos detingut per membres del comitè. Maria Baringó, de 62 anys, va ser dos cops jutjada per amenaces contra gent de dretes i per dir «más pan blanco y menos Franco». Altres, com Cecília Burgés Fabregat, coneguda com *la Viuda Alegre*, foren perseguides pel que es considerava conductes immorals a la «nueva España».

Quant a dones que participessin en la vida política en el període 1936-1939, he localitzat dos judicis: Rosa Giralta Vila va ser denunciada per Pau Riera Munells el novembre de 1939 dient que fou secretària de Mujeres Libres, i havia tornat de l'exili; l'altre cas és el de Laura Baena, que participà en la detenció de Joan Carbó i fill, i que els portà a la Model durant la Guerra.

Tot això contrasta amb l'aval a favor de l'única regidora granollerina, del PSUC i treballadora de la fàbrica Roca Umbert, Carme Bonamaisson, per part de Josep Vilardébó. En aquest aval es mostra la seva actuació contra la CNT i no se li critica l'actuació política.

5. La repressió dels mestres²²

64 Un dels canvis més importants en l'etapa republicana es produí en l'àmbit educatiu: les autoritats assumiren en aquesta etapa la importància de l'educació com a motor del canvi que es pretenia fer al país, la importància de l'aprenentatge català, la preeminència de la raó i l'experimentació enfront de la irracionalitat i la religió. Això vol dir que es van incrementar les places escolars i la formació dels mestres (un dels primers decrets republicans és el de la creació de 7.000 places de mestres), i que es va impulsar una escola catalana, en català i plena de valors.²³

El novembre del 1936, en un decret signat per Franco per a les zones que controlaven els feixistes, es deia que calia que «se lleve a cabo una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública [...] extirpando así de raíz esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación a que fue llevada nuestra patria».

Tots els mestres van ser obligats a fer una declaració per ser readmesos i aquell que no la fes no es podria reincorporar com a treballador públic. En aquesta declaració els aspirants a ser readmesos informaven sobre la seva activitat personal, professional i políticocial. Era tota la seva vida la que s'investigava, i en aquest sentit el procés depuratiu era una mostra de totalitarisme i de control social. A partir dels informes que demanava la comissió depuradora, dirigida en aquest cas pel rector de la Universitat de Barcelona, aquesta comissió dictaminava si hi havia readmissió o no, i si hi havia algun càstig administratiu. A més, es podia emprendre un judici militar. Els informants eren el cap de Falange, l'alcalde, el capellà i un veí per tal que expliquessin tot el que sabessin sobre:

- «1. La conducta religiosa, política y social anterior al 18 de julio de 1936.
2. La conducta durante la dominación rojo-separatista.
3. Ideas separatistas. Labor catalanista en la escuela y fuera de ella. Publicaciones catalanistas.

²² Sobre aquest tema, vegeu Eduard Navarro (2009): «Apunts sobre la repressió franquista contra els mestres del Vallès Oriental (1939-1944)», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2008*, p. 111-117.

²³ La pàgina <http://www.memoria.cat/mestres/content/nova-organitzaci%C3%B3-escolar> ens aporta molta informació sobre els canvis escolars en l'àmbit local, en aquest cas l'àmbit manresà.

4. Partidos políticos y organizaciones sindicales a las que ha pertenecido.
5. Conducta profesional y privada. Concepto general».²⁴

Al Vallès Oriental, dels expedients de depuració d'un total de 121 mestres, la major part foren confirmats, un 66,94% (dos de cada tres), una mica menys que el que indica l'estudi de Francisco Morente per al conjunt de la província de Barcelona.²⁵ De la resta, hi van haver a la comarca més mestres separats del servei, la qual cosa es podria deure a una presència masculina més alta a la nostra comarca o bé a un afany repressiu més fort en el nostre territori.

Aquestes dades són molt superiors a les donades per González Agápito i Marqués,²⁶ que indiquen el doble d'homes separats que de dones i les dades del conjunt de les províncies estudiades per Morente,²⁷ on les dades de sancionats són del 36,2 % dels mestres davant el 16,9 % de les mestres (51,1 % i 22,4 % al Vallès Oriental, respectivament). Comparant-les amb les dades de l'Alt Penedès estudiades per Ernesto González,²⁸ veiem més repressió a la nostra comarca, atès que al Penedès els depurats van ser 48 (27 homes i 21 dones), un 25 % del total, els que van patir algun tipus de sanció.

Per tant, la conclusió que se'n pot treure és que a la nostra comarca el percentatge de sancionats és superior al del conjunt barceloní i les províncies de l'Estat analitzades, i que la repressió és molt més important i dura entre els homes. Pel que fa al perquè de la duresa del procés depuratiu entre els homes, cal recordar els models socials que mostraven més implicació política dels homes, la qual cosa està confirmada per altres anàlisis sobre la repressió a la nostra comarca. De fet, la majoria dels homes separats ho són per la seva participació política en els ajuntaments i en els partits d'esquerres, sobretot.

Ara bé, entre les mestres la repressió fou més preventiva i exemplar, qüestionant la seva dignitat moral. Se les acusava de mantenir matrimonis civils, de practicar el nudisme, o de permetre confiança als alumnes, entre d'altres. Hi ha diversos tipus de casos: en alguns pobles, amb la depuració, es resolen les pugnes entre les diferents concepcions escolars que venien dels debats sobre la renovació pedagògica que s'havien endegat des de l'inici del segle XX i que s'havien accentuat durant l'etapa 1936-1939, quan la reforma

²⁴ En podeu obtenir més informació en el resum publicat a <http://www.memoria.cat/mestres/content/el-proc%C3%A9s-de-depuraci%C3%B3-franquista-catalunya>

²⁵ Francisco Morente Valero (1997): *La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943). La escuela y el Estado Nuevo*, Valladolid, Ámbito.

²⁶ J. González-Agapito i Salomó Marqués Sureda (1996): *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943) segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1996, p. 73.

²⁷ Francisco Morente Valero (1997): *La depuración...*, p. 358.

²⁸ Ernesto González (1999): *La depuración del magisteri a l'Alt Penedès després de la guerra civil*, Vilafranca del Penedès, Consell Comarcal de l'Alt Penedès.

educativa de la República s'aprofundeix i, a través del Comitè de l'Escola Nova Unificada (CENU), es fa un procés d'unificació de l'ensenyament en la xarxa pública i en una escola laica i coeducadora. Els exemples d'aquesta pugna a la comarca són Caldes de Montbui o Granollers.

En altres llocs, l'alta participació política dels mestres porta la repressió (és el cas de Cardedeu, amb l'afusellament del mestre Jiménez) o la venjança. En altres pobles també es mostren les tensions del procés catalanitzador impulsat per la Generalitat i els ajuntaments.

6. Els alcaldes represaliats

Després de la proclamació de la República es van constituir els ajuntaments elegits el 12 d'abril de 1931 encara en la legalitat monàrquica. En la majoria d'aquests nous ajuntaments les eleccions suposaren l'arribada de gent nova als governs locals. Des d'allà, en el primer graó de l'administració, donaren molta importància a la millora de les condicions de vida dels ciutadans i a la instauració d'uns mecanismes participatius i oberts a tothom, que, començant pels ajuntaments, havien d'arribar a totes les esferes de govern i havien de trencar amb el caciquisme anterior, que fins a la implantació de la República havia frenat l'avenç dels nostres pobles i del país.

Les autoritats municipals escollides el gener de 1934 foren les que van haver de fer front al cop militar de juliol de 1936 i a la posterior Guerra Civil que es generà. Així, a la comarca la lluita electoral va ser entre ERC i la Lliga, que es presentaren a la majoria de pobles de la comarca (segons Raimon Soler, a 34 i 28, respectivament).²⁹ El guanyador en vots fou ERC, que vencé en 16 pobles, dels quals alguns eren els més importants en pes demogràfic, com Sant Celoni, la Roca del Vallès o la Garriga. També era el partit més estructurat i en alguns casos aprofità la feina feta des dels ajuntaments, la Generalitat i els grups locals que s'havien vinculat a ERC a partir de 1931, per aconseguir sumar més vots.³⁰

Posteriorment, la resposta al cop d'estat del 18 de juliol per part de les forces obreres i d'esquerres suposà un canvi en la correlació de forces a

²⁹ Vegeu Raimon Soler (2011): «Les eleccions municipals de 1934 al Vallès Oriental», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2010*, p. 115-139.

³⁰ En aquest primer apartat he utilitzat les dades d'Israel Calvache (2000): «ERC i la vida política al Vallès Oriental durant la Segona República», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 1999*, p. 135-141; Arnau González (2008): «ERC al Vallès Oriental (1931-1936): Implantació territorial, militància i resultats electorals», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2007*, p. 11-48; Jose Lluís Martín i Berbois (2008): «La Lliga Regionalista al Vallès Oriental durant la Segona República». *Ponències. Anuari Centre d'Estudis de Granollers 2007*, p. 11-48. Sobre Granollers, podeu seguir la seva vida política a l'extens volum de l'amic Joan Garriga i Andreu (2004): *Granollers, caciquisme i fractura democràtica (1848-1939)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Catalunya a favor de les organitzacions revolucionàries que havien aturat el cop. Això serà molt palès en la vida local, on en la majoria de casos els regidors de la Lliga o de forces d'ordre es retiraren de la vida pública, i els ajuntaments quedaren en mans dels regidors d'esquerres, que majoritàriament eren d'ERC.

Malgrat que en molts casos els ajuntaments no van tenir el poder real durant l'estiu de l'any 1936 (i per tant, no se'ls podia acusar dels saquejos, les confiscacions i els assassinats que es van produir aquell estiu), quan les noves autoritats franquistes arribaren al poder a finals de gener de 1939, el primer que feren fou organitzar la repressió contra tots aquells que havien participat d'alguna manera en el règim republicà, especialment durant el període de la Guerra Civil, i havien donat suport als governs progressistes i/o a les mesures revolucionàries.

En el cas de la nostra comarca, podem obtenir dades dels alcaldes de la comarca d'aquest període gràcies a l'ingent treball coordinat per Jordi Planas.³¹ Amb les dades del web *www.alcaldesialcaldessesdelvallesoriental.net*, sabem que hi va haver 110 alcaldes de la comarca que van estar en el càrrec en el període de la Guerra Civil, tot i que no n'he comptat alguns de dretes que hi van estar els primers dies de guerra, fins que van ser destituïts. D'aquests, 3 ja eren alcaldes abans de 1936 i van ser destituïts a la tardor, 15 van ser nomenats després de la victòria del Front Popular, el febrer de 1936, i van plegar també a l'estiu o la tardor de 1936, 73 hi van estar només durant la guerra (29 dels quals van ser destituïts aquell any 1937, 26 l'any 1938 i 18 l'any 1939 i, per tant, van ser-hi la major part de la guerra) i la resta, quasi una vintena, van ocupar el càrrec a l'etapa final del conflicte, l'any 1938 i el gener de 1939.

He localitzat els judicis de 45 d'aquests alcaldes als arxius militars. La resta crec que, malgrat que no en tingui dades, van marxar a l'exili o bé, una petita minoria, no van ser jutjats. Amb les dades obtingudes en els judicis, es pot fer una aproximació socioeconòmica i política dels alcaldes d'aquella etapa tan convulsa. Dels 45 alcaldes jutjats, 31 eren d'ERC, 5 de la CNT, 2 del PSUC, 2 d'Unió de Rabassaires i 1 d'Acció Catalana Republicana; dels restants no en consta l'afiliació. Cal tenir en compte que a Catalunya les persones amb càrrecs polítics van tenir temps de preparar la retirada i, per tant, la majoria dels regidors (més d'un 60 %) van fugir a l'exili sabent el que els esperava.

³¹ Jordi Planas (coord.) (2007): *Alcaldes i alcaldesses del Vallès Oriental (segle XX). Diccionari biogràfic*, Granollers, Museu de Granollers. La informació actualitzada es pot consultar al web <http://www.alcaldesialcaldessesdelvallesoriental.net/>. Les dades referides a la repressió dels alcaldes, si no es cita la font, surten dels sumaris que es poden consultar a l'Arxiu del Tribunal Militar Tercero i dels expedients de l'arxiu de la presó Model de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Els que foren jutjats o bé restaren voluntàriament al seu poble pensant que no rebrien un càstig dur com el que després van rebre, o bé van optar per quedar-se i arriscar-se per no abandonar la família. Certament la majoria eren gent molt arrelada als seus pobles (33 dels 45 eren nascuts al seu poble o a pobles veïns) i d'una edat mitjana alta (30 havien nascut en el segle XIX), i això feia més difícil plantejar-se l'exili. Quant a la professió, 24 eren pagesos (petits propietaris, masovers o simples treballadors agrícoles), 6 es dedicaven al comerç, 8 a la construcció o eren picapedrers i només 7 eren obrers. La poca presència d'obers entre els alcaldes represaliats es podria explicar per la prevalença de l'entorn rural a la comarca en aquella època, per la pertinença de la majoria a ERC, i perquè la majoria dels alcaldes que eren membres d'organitzacions obreres es van exiliar i no van ser jutjats.

Dels set alcaldes assassinats pel franquisme, destaca el cas de Parets del Vallès, d'on eren Antoni Arimon Farrés, Joan Brunat i Escona i Amadeu Pagés i Xartó.³² Aquesta seria una de les poblacions catalanes més represaliades i, en tot cas, destaca la xifra d'alcaldes condemnats en el context comarcal. Això pot ser degut a diversos aspectes, incloent raons personals (no van poder fugir, l'ànima de revenja d'alguns sectors d'ordre...) o polítiques, per tensions partidistes o conflictes a les fàbriques La Linera o de Josep M. Abel. Dos d'aquests alcaldes eren pagesos, mentre que Amadeu Pagès era un obrer industrial (va formar part de la comissió encarregada de negociar amb l'empresa Franco-Espanyola SA, de Josep Maria Abel, de Parets del Vallès, millores laborals i salarials arran de la vaga que els treballadors van fer del 22 al 27 de maig de 1931)³³ relativament jove (va ser alcalde amb 29 anys) i de la CNT. Tot i que va aconseguir que no es detingués algunes persones de drete,³⁴ no tenim constància que aquestes fessin res per evitar la seva mort, i més quan deixava fills i la seva dona acabava de morir del tifus. Tot i ser detingut el 1938 al front de guerra, no va ser executat fins el maig de 1941, després de dos anys i mig de presó, malgrat que anteriorment se li havia commutat la pena. Molts veïns van testificar en contra d'ell per haver posat multes a la gent més rica i per ser responsable de la mort dels Piquer, família tradicionalista del poble, malgrat que la mare de les víctimes no ho afirmés.

³² A banda del diccionari biogràfic dels alcaldes del Vallès Oriental (<http://www.alcaldesialcaldessedelvallesoriental.net/>), la informació dels alcaldes paretans és extreta del llibre de M. Àngels Massaguer Arimon (2007): *Segona República, Guerra Civil i primer franquisme a Parets del Vallès*, Estudis Locals, núm. 7, Ajuntament de Parets del Vallès.

³³ Vegeu la ressenya de la seva vida feta pel besné Albert Lucero Pagès a «Amadeu Pagès i Xartó, alcalde republicà de Parets i víctima de la repressió franquista (1936-1941)», Notes, 23 (2008), p. 71-86.

³⁴ A la *Revista del Vallès* apareix la nota següent: «El 6 de junio de 1941, María de las Mercedes Piquer Pellicer declaró, ante la Causa General, lo siguiente: "Un miembro del comité llamado Amadeo Pagés, les dijo que se podían marchar pero sin moverse de casa, de lo contrario el no respondía de lo que les podía pasar, y permanecieron en casa hasta el día 30». (<http://revistadelvalles.com/valles/imprimir.php?articulosId=140>). També tenim testimonis del judici d'Antoni Caballero i Joan Vila dient que Pagès els va permetre escapar d'una mort segura durant la guerra.

A part dels tres alcaldes, a Parets del Vallès també van ser afusellats dos regidors, Amadeu Ramon i Esteve Seguer, amb acusacions semblants. Tal com ens explica M. Àngels Massaguer, les denúncies es van nodrir, entre d'altres, de vint-i-quatre declaracions dels soldats que tornaven de la «zona roja» en les quals sobretot els acusaven de requisés (onze), d'estar implicats en assassinats (sis) i de persecucions (tres) i van servir com a «carta de presentació per fer mèrits davant les noves autoritats»,³⁵ que no eren tan noves, car «la majoria d'ells ja havien tingut algun tipus de responsabilitat en els ajuntaments anteriors». Aquest cas de Parets, malgrat que no dispo de tota la informació, sí que permet mostrar un cas de revenja política i personal, on destaquen les declaracions de l'alcaldia i la Falange, contràries als líders republicans, i que, per exemple, contrasten amb el cas de Granollers, on l'alcaldia apaivagà en part els testimonis, molts durs, fets des de la Falange local.

També amb revenja s'intervingué en el cas de l'alcalde de Mollet, Josep Fortuny i Torrens.³⁶ Ell ja va participar en la fundació d'ERC a Mollet i des del principi aquest grup i el regidor Fortuny toparen amb mossèn Casanovas, rector de Mollet, que donava tot el seu suport a la Lliga Regionalista i als caps d'aquesta formació que havien governat els darrers temps el poble.³⁷ Així, Anna Bosch explica que el 1939 «el poder retornà a mans dels poderosos de sempre. A Mollet, en concret, el sector afí a la Lliga va formar part de la nova classe política dirigent. Es constituí el nou Ajuntament presidit per Simeon Rabasa Singla. D'aquest va sortir un informe politicosocial [...] on s'acusava Fortuny de ser un dels màxims responsables de saqueigs, robatoris, requisés, incendis i assassinats a Mollet i la seva comarca, de ser un propagandista anticatòlic i d'haver participar als fets d'octubre de 1934 i de la detenció de persones després assassinades. Dos dels signants havien format part de la Gestora que va substituir l'Ajuntament democràtic entre octubre de 1934 i febrer de 1936, un altre acusat d'irregularitats a l'Ajuntament durant la Dictadura anterior i Arcadi Viñas, responsable de l'Acadèmia Mollet que Fortuny havia hagut de sancionar en diverses ocasions».³⁸

³⁵ M. Àngels Massaguer (2007): *Segona República...*, op. cit. pàg. 263.

³⁶ He trobat el testimoni del fill de Josep Fortuny, Pere Fortuny Velázquez, president de l'Associació Pro-Memòria als Immolats per la Llibertat a Catalunya, que va escriure el text que reproduïxo de forma resumida: «Em dic JOSEP FORTUNY i TORRENS i sóc fill de Mollet del Vallès. Vaig néixer el 25 d'octubre de 1902 i em van assassinar el 16 de juliol de 1939. Sóc un republicà compromès amb la llibertat de Catalunya, militant d'Esquerra Republicana i l'últim alcalde republicà del meu poble. Amb l'entrada dels feixistes a Barcelona vaig haver de crear la frontera patint l'horror del camp d'Argelers. Les mentides franquistes em van fer tornar perquè no havia fet gens més que treballar com a servidor públic (...). Els feixistes i l'església m'ho van prendre tot, el patrimoni, la meua estimada família i la vida. Els meus assassins i els que van vessar al Camp de la Bóta la sang de 1.717 antifeixistes, aquells no han estat jutjats, ni la seva dictadura tampoc. El judici il·legal que em van fer no ha estat anul·lat. Els que m'estimen, que mai han deixat de lluitar per mi, i jo mateix, hem completat 71 anys d'impunitat franquista i democràtica. I em pregunto: Fins a quan? (...)» (<http://lesnostresvictimesmesacatalunya.blogspot.com.es/2010/09/josep-fortuny-i-torrens.html>).

³⁷ Anna Bosch (1991): «L'alcalde Fortuny», *Notes*, 5, pàg. 37-61.

³⁸ *Ibidem*, p. 54-55.

Tot i que no he pogut consultar el sumari, en el *Diccionari biogràfic dels alcaldes del Vallès Oriental* consta que un altre dels alcaldes afusellats va ser Francesc Prunera. En aquest cas, ell ho va ser com a membre d'ERC de Castellterçol, on s'havia traslladat el 1927 per acompanyar la seva dona, que fou nomenada mestra titular del poble. Va ser alcalde de Castellterçol entre el 27 de juliol de 1936 i el 16 d'octubre d'aquell mateix any, data en què fou elegit alcalde Isidre Vallmitjana i ell continuà com a regidor. Fou executat el 6 de maig de 1939 al Camp de la Bóta i enterrat al Fossar de la Pedrera.

També dispo de poques dades de Fidel Casas i Vallcorba, que va ser alcalde de Sant Feliu de Codines entre el setembre de 1936 i el 1937. Fou detingut per membres de la Falange quan intentava fugir amb la seva dona, i fou entregat a la Guàrdia Civil de Caldes de Montbui el 22 de març de 1939 per ordre del comandant militar de Granollers. No va ser jutjat fins el desembre de 1942, i condemnat el març de 1943. Fou acusat de participar en l'assassinat de cinc veïns de Sant Martí de Centelles, entre els quals algun religiós.³⁹

El darrer dels alcaldes afusellats és Salvador Parera i Pou, que va ser alcalde de Cànoves i Samalús des de juliol de 1936 fins a mitjan 1938. De seguida que acabà la guerra, el 4 de febrer, va entrar a la presó Model i va ser executat el 8 de juliol d'aquell any. El seu judici és contra Joan Bosch i quatre persones més del poble de Cànoves i s'inicià el 16 de febrer (fou, per tant, molt ràpid). Tots ells foren acusats de ser membres del comitè revolucionari local. Tot i que en el sumari hi consta que evità la mort d'Eliseu Parera a mans d'incontrolats de Granollers, se l'acusa de ser el responsable de l'armament; no va poder evitar que els incontrolats s'endugessin el mossèn i fessin cremar alguns ornaments de la parròquia.⁴⁰

Hi va haver altres alcaldes que no foren executats, però que van ser condemnats a llargues penes, com ara Jaume Bru i Alba i Feliu Coll i Xiol, que foren alcaldes de Santa Maria de Martorelles. El primer va estar a la presó Model de Barcelona i a la de Girona. Fou condemnat a sentència de 30 anys i perpètua; en el seu judici es declarà que sent alcalde s'ordenaren requisos, saquejos, tals de boscos i l'incendi de l'església parroquial, i que van ser assassinats dos mestres de colònia escolar. En el cas de Feliu Coll tenim declaracions contradictòries: mentre que mossèn Roig Rosell indicava que conduí els forasters que volien matar-lo la nit del 18 de juliol, que era del pitjor que hi havia, i que «gozaba de la más perfecta libertad», mossèn Casanovas feia un informe positiu de Coll per haver salvat més de trenta persones. En el sumari la comissió d'investigació afirmà que els informes no

³⁹ Vegeu *La Vanguardia*, 6 de març de 1943.

⁴⁰ Juicio sumarísimo contra Salvador Parera i Pou (Archivo del Tribunal Militar Territorial Tercero del Gobierno Militar de Barcelona).

servien, en «tratarse de un vecindario netamente marxista y estar las actuales autoridades del mismo emparentadas». Finalment, la cadena perpètua es rebaixà a vint anys.

Marià Casanovas, que fou alcalde de Cardedeu durant la majoria de l'etapa republicana, també va ser condemnat a cadena perpètua, tot i que després se li va commutar i el 1942 se li donà la llibertat condicional. En el judici, se l'acusà de delatar dos capellans a Cardedeu, però un d'ells ho negà en la declaració.

71

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
19 (2015), 51-72

De la resta de condemnes que he pogut analitzar, cal dir que en la majoria de casos s'acusava els alcaldes d'haver exercit càrrecs públics durant l'etapa republicana, de ser d'esquerres, de pertinença a partits o sindicats, la majoria a ERC o CNT, i dels fets que havien succeït al seu poble, malgrat que ells no hi tinguessin res a veure; també se'ls acusava de l'aplicació de multes i requisos que es va produir a tot Catalunya en aquell temps de guerra i crisi. Per això, la seva condemna va ser de quinze anys, o menys, i compliren condemnes curtes (la majoria d'un o dos anys). Val a dir, però, que van patir condicions molt dures per la penúria i el mal estat de les presons i camps d'internament, que feren que molts presos patissin malalties i seqüeles greus posteriorment. És l'exemple de Joan Puigdomènech i Palà, que fou alcalde de Santa Eulàlia de Ronçana el 1937, i que morí a la presó deu anys més tard després d'emmalaltir de tuberculosi.

7. Conclusions

El procés repressiu estudiat es basà, com hem vist, en la venjança i la persecució sistemàtica de tot allò que no estigués en consonància amb la nova Espanya *nacionalcatòlica*. Fent un treball exhaustiu he pogut analitzar-lo a la nostra comarca i comprovar que la repressió va ser molt dura i venjativa, molt especialment entre els alcaldes i els mestres.

En el cas de Granollers, el total de represaliats arribaren a ser un 6 % de la població granollerina, i van ser especialment atacats els sectors més liberals i d'esquerres. En molts casos, a més, amb ànim de venjança per part dels familiars de les víctimes de la repressió incontrolada del període 1936-1939. Pintors, metges, mestres o editors van ser perseguits pel franquisme i involucrats en delictes de sang. Aquesta revenja ideològica també es manifestà en els altres dos casos analitzats.

La nova educació franquista es basà a fer oblidar l'escola republicana, i per això la persecució contra els mestres de la República va ser un aspecte destacable. Es tractava de formar persones submises al nou Estat que s'estava configurant, amb valors espanyolistes i d'obediència a les noves autoritats.

Una peça molt destacada en aquesta nova educació va ser el paper de l'Església catòlica, la qual recuperà protagonisme i va poder exercir el control moral de l'escola i la *reconquesta* del món educatiu, tot perseguint els qui abans s'haguessin atrevit a transgredir la moral tradicional en l'àmbit educatiu.

En aquest sentit, els informes que he pogut analitzar mostren que els capellans van participar molt activament en el procés de depuració, amb uns informes duríssims que abastaven no només l'àmbit professional sinó també les qüestions de moral pública. Això és especialment clar en el cas de pobles petits com els de Montseny o Granera, mentre que en altres, com la Garriga o Mollet del Vallès, la repressió es relaciona amb la catalanitat de l'ensenyament.

També va ser dur el franquisme en la repressió contra els alcaldes vallesans de l'etapa democràtica i revolucionària, que suposà set penes de mort complertes i condemnes que sumades arriben a quasi 400 anys de presó.

Tot i això, durant la Guerra Civil la majoria d'aquells alcaldes havien salvat vides i havien ajudat moltes persones que patien per la seva vida davant els sectors que perseguiren tots els qui no simpatitzaven amb la revolució. El franquisme no feia excepcions i, com es programà el juliol de 1936, es seguí amb la política d'extermini i liquidació contra les forces republicanes, obreres i catalanes malgrat la propaganda que es va fer als camps de França que els qui no tenien delictes de sang no havien de patir per la seva situació. I ara, què? Cal que es faci un acte de recuperació de l'oblit de les persones represaliades per tal que no hi hagi vencedors ni vençuts d'una vegada, i calen polítiques valentes per recuperar la memòria del període democràtic més profund que hem tingut al nostre país. La pregunta que ens fem és, però, quant de temps més haurem d'esperar?